

Το περιηγητικό κείμενο και η ιστορική του αξία. Η ιδιότυπη περίπτωση του La Guilletière στη Μάνη

Ράνια Πολυκανδριώτη

ΟΠΩΣ ΚΑΘΕ ΔΕΙΓΜΑ ΓΡΑΦΗΣ στο σύνολο της φιλολογικής παραγωγής μιας χώρας, το περιηγητικό κείμενο απηχεί το γενικότερο ιστορικό και πολιτισμικό πλαίσιο μέσα στο οποίο δημιουργήθηκε και η διαχρονική του εξέλιξη –από την αποστασιοποιημένη καταγραφή της εμπειρίας έως την εσωτερική της βίωση– αντανακλά τις ιδιαιτερότητες της κάθε εποχής.

Η ιστορική αξία ενός έργου δεν κρίνεται, όμως, μόνο από την πολυσήμαντη σχέση του με τα ιστορικά και κοινωνικά δεδομένα αλλά και από τη διαλεκτική του σχέση με το κοινό στο οποίο απευθύνεται. Κάθε γραπτό έργο αποτελεί ιστορικό γεγονός κατά τη δημιουργία του καθώς και κατά την ανάγνωση και ερμηνεία του. Ο αναγνώστης προσλαμβάνει το κείμενο σε συνάρτηση με την εμπειρία που έχει για το είδος στο οποίο ανήκει, το ερμηνεύει βασιζόμενος στη μορφή και τη θεματική άλλων ανάλογων έργων τα οποία τυχόν να γνωρίζει και που καθορίζουν τη διάκριση που είναι σε θέση να κάνει μεταξύ φανταστικού και πραγματικού λόγου. Η ιστορική αξία ενός κειμένου δεν εξαρτάται δηλαδή μόνο από το περιεχόμενό του, αλλά και από τον τρόπο με τον οποίο αφομοιώνεται από το αναγνωστικό κοινό, με δυο λόγια από την πρόσληψή του σε σχέση με την ιδιαίτερη θέση που καταλαμβάνει στο σύνολο της σύγχρονης του φιλολογικής παραγωγής¹.

Η ανάλυση του κειμένου με στόχο την ανάδειξη των αφηγηματικών τεχνικών που χρησιμοποίησε ο συγγραφέας, κρίνεται συνεπώς χρήσιμη για να αποκαλυφθεί η στρατηγική του, για να αξιολογηθεί η πληροφορία που προσφέρει το κείμενο και για να εκτιμηθεί ο τρόπος προσέγγισης του αναγνωστικού κοινού. Στην προκειμένη περίπτωση επιδιώκεται επίσης να διαγραφεί η φυσιογνωμία και ο ρόλος του περιηγητικού κειμένου σε μία συγκεκριμένη εποχή και να αποκαλυφθεί ο τρόπος με τον οποίο ο συγγραφέας, ακολουθώντας αντίστροφη τακτική, εκμεταλλεύεται ένα αφηγηματικό πρότυπο για να επιτύχει την ανάγνωση που επιθυμεί.

Αφορμή για τη μελέτη αυτή υπήρξαν τα κείμενα του Γάλλου περιηγητή La Guilletière και πιο συγκεκριμένα οι αναφορές του στη χερσόνησο της Μάνης που, τουλάχιστον μέχρι τον 17ο αιώνα, ήταν απρόσιτη στους ταξιδιώτες. Περιοχή επικίνδυνη και άκρως ιδιόμορφη, καθιστά άξιο θαυμασμού εκείνον που τολμά να την επισκεφθεί, ενώ η αφήγηση της μοναδικής αυτής περιπέτειας εξασφαλίζει το ενδιαφέρον ακόμα και του πλέον αδιάφορου αναγνώστη.

Η περιπλάνηση, η περιήγηση ή απλά το ταξίδι όταν μετουσιώνεται σε κείμενο, παρουσιάζεται ως αφήγηση της προσωπικής περιπέτειας του ταξιδιώτη αλλά και ως αναφορά της γνώσης που αποκτήθηκε μέσω της εμπειρίας αυτής². Η μορφολογία του περιηγητικού κειμένου, έτσι όπως εμφανίζεται τουλάχιστον στη Γαλλία του 17ου αιώνα, υπογραμμίζει την πληροφορία και τη γνωστική λειτουργία του λόγου, αποτελώντας κυρίως ένα φορέα γνώσεων, έναν τρόπο μετάδοσης πληροφοριών γεωγραφικού, ιστορικού, ανθρωπολογικού περιεχομένου³ σε μία προσπάθεια να σχηματισθεί η όσο το δυνατόν πληρέστερη εικόνα του περιβάλλοντος χώρου. Ο αναγνώστης του 17ου αιώνα εξοικειώνεται με την ολοένα πλουσιότερη πληροφόρηση για τους ξένους τόπους που του προσφέρει η αύξηση του αριθμού των ταξιδιών⁴, διευρύνει τους ορίζοντές του και θεωρεί τον εαυτό του ικανό να καταλάβει και να κρίνει τα πάντα⁵.

Η περιγραφή του ταξιδιού ακολουθεί το αισθητικό και ιδεολογικό πρότυπο του κλασικισμού. Πρόκειται συνήθως για έναν λόγο πειθαρχημένο και συγκρατημένο που τον διακρίνει η σαφήνεια και η καθαρότητα της έκφρασης, ιδεώδης στόχος κάθε κλασικού συγγραφέα⁶. Αποφεύγονται τα στοιχεία εκείνα που αφορούν στη συγκυριακή πλευρά της πραγματικότητας, που θα απέδιδαν δηλαδή το περιστασιακό γεγονός ή την εξαίρεση στον κανόνα, αφού η εικόνα που δημιουργείται φιλοδοξεί να αποδώσει μία σταθερή και διαχρονική αλήθεια⁷. Οι πληροφορίες που παρέχει ο Γάλλος περιηγητής του 17ου αιώνα εμφανίζονται μέσα στο κείμενο με τρόπο παρατακτικό και σπανιότερα θεματολογικά ιεραρχημένο⁸.

Η αφηγηματική δομή του περιηγητικού κειμένου εξαρτάται άλλωστε και οργανώνεται με βάση την ίδια την εξέλιξη του ταξιδιού. Ο περιηγητής παίρνει το ρόλο του συγγραφέα και σε χρόνο συνήθως μεταγενέστερο του ταξιδιού του, συμβουλεύεται τις σημειώσεις του ή το ημερολόγιό του και καταγράφει ευσυνείδητα, αν όχι ακόμη τις προσωπικές του εκτιμήσεις, πάντως τη γνώση που απέκτησε απ' ό,τι είδε και ό,τι άκουσε

κατά την περιπλάνησή του. Το κείμενο εμπλουτίζεται κατά κανόνα και με στοιχεία ιστορικά και γεωγραφικά τα οποία αντλεί ο συγγραφέας από άλλους αρχαίους και συγχρόνους του συγγραφείς. Με αυτόν τον τρόπο, η αφήγηση καταλήγει σε παράταξη πληροφοριών που ακολουθεί την πορεία του ταξιδιού και συνθέτει σταδιακά το στατικό⁹ μωσαϊκό του περιβάλλοντος χώρου.

Στην περίπτωση του Γάλλου περιηγητή La Guilletière έχουμε να κάνουμε με το παράδοξο ότι ο ταξιδιώτης δεν ταυτίζεται με τον συγγραφέα του κειμένου. Ως συγγραφέας εμφανίζεται ο αδελφός του περιηγητή, ο γνωστός ιστοριογράφος της Ακαδημίας André Georges Guillet ή Guillet de Saint Georges (1625-1705)¹⁰, ο οποίος εξέδωσε στα 1675 και 1676 δύο περιηγητικά κείμενα: το *Athènes ancienne et nouvelle* και το *Lacédémone ancienne et nouvelle*¹¹. Ο Guillet ισχυρίζεται στον πρόλογο του *Athènes* ότι το κείμενό του βασίζεται στις προσωπικές σημειώσεις που του έστειλε ο ίδιος ο περιηγητής στο Παρίσι.

Το σκάνδαλο ξέσπασε όταν ο Jacob Spon στο έργο του *Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grèce et du Levant* (1678)¹² ασχολήθηκε εκτεταμένα με το *Athènes ancienne et nouvelle* και ειδικά με τα λάθη και τις ανακρίβειες που περιέχονται στην περιγραφή της Αθήνας¹³. Ο Guillet δεν καθυστέρησε να απαντήσει και στα 1679 δημοσιεύει εκτενή κριτική του βιβλίου του Spon¹⁴. Ο Spon με τη σειρά του δημοσιεύει την απάντησή του την ίδια κιόλας χρονιά¹⁵, αμφισβητώντας την ύπαρξη του περιηγητή La Guilletière¹⁶. Σύμφωνα με τον Spon, το κείμενο του *Athènes ancienne et nouvelle* είναι ένα μυθιστόρημα, ένα φανταστικό δημιούργημα του συγγραφέα¹⁷, ο οποίος υποκατέστησε τον περιηγητή και το ταξίδι, με αναγνώσεις υπομνημάτων που του έστειλαν Γάλλοι καπουτσίνοι από την Αθήνα. Τα υπομνήματα αυτά ισχυρίζεται ο Spon ότι συντάχθηκαν βάσει ερωτηματολογίου, το οποίο και δημοσιεύει στην κριτική του¹⁸.

Η διαμάχη γεννά πολλά ερωτήματα που αφορούν στην ακρίβεια του περιεχομένου και κατά συνέπεια στην ιστορική του αξιοπιστία για τον σύγχρονο και για τον μεταγενέστερο αναγνώστη. Ο προβληματισμός αγγίζει όμως και την υπόσταση του περιηγητικού κειμένου ως είδους. Κι αυτό γιατί το κάθε κείμενο έχει μια εσωτερική λογική που ανταποκρίνεται, θεωρητικά με τον καλύτερο τρόπο, στο στόχο που εξυπηρετεί. Στην περίπτωση μας, τα δύο βιβλία που υπογράφει ο Guillet εμφανίζονται ως περιηγητικά και πράγματι περιγράφουν ένα ταξίδι. Πόσο όμως η εσωτερική λογική του κειμένου εξακολουθεί να υπηρετεί τους κανόνες αληθο-

φάνειας που προβλέπει το ταξίδι, ιδίως όταν υπάρχουν βάσιμες υπόνοιες ότι αυτό το ταξίδι δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ; Και αν είναι έτσι για ποιο λόγο ο Guillet καταφεύγει σε αυτόν τον τρόπο κοινοποίησης των γνώσεών του με κίνδυνο να αποκαλυφθεί το τέχνασμά του και τελικά να καταστρέψει το δημιούργημά του; Σε αυτά τα ερωτήματα θα προσπαθήσουμε να απαντήσουμε παίρνοντας για παράδειγμα τα αποσπάσματα τα σχετικά με τη Μάνη, που και εκτενή είναι αλλά και δεν αναφέρθηκαν φυσικά στην κριτική του Spon, αφού ο ίδιος δεν περιηγήθηκε το χώρο αυτό¹⁹ και ενδιαφέρθηκε κυρίως για τις πληροφορίες τις σχετικές με την πόλη των Αθηνών.

Η πρώτη διαπίστωση του μελετητή είναι ότι τα δύο κείμενα τηρούν τους κανόνες αληθοφάνειας του περιηγητικού λόγου. Η πρωτοπρόσωπη αφήγηση, η συνεπής χωρο-χρονική τοποθέτηση των λεγομένων, ο σεβασμός της περιορισμένης οπτικής και γνωστικής προοπτικής του περιηγητή καθώς και η λογική κάλυψη κάθε πληροφορίας που δεν προέρχεται από αυτοψία, είναι οι βασικές μέθοδοι που χρησιμοποιούνται στα κείμενα. Μία προσεκτικότερη ανάλυση όμως αποδεικνύει ότι οι μέθοδοι αυτές, ακόμη και αν είναι φαινομενικά συμβατές με την τυπολογία του προσωπικού λόγου, συνιστούν μονάχα ένα εξωτερικό τεχνητό περίβλημα, που δεν είναι σε θέση να πείσει για την αυθεντικότητά του.

Τα δύο έργα που εξετάζουμε είναι γραμμένα στο πρώτο πρόσωπο, όπως άλλωστε και κάθε κείμενο προσωπικής μαρτυρίας, όπου ο αφηγητής παραθέτει περιστατικά που προέρχονται από την προσωπική του εμπειρία. Ένα κείμενο γραμμένο σε πρώτο πρόσωπο, από τη φύση του έχει χαρακτήρα τεκμηρίου, αφού εξ ορισμού συνδέεται με αυτοψία, είτε αυτή η αυτοψία είναι πραγματική είτε φανταστική. Για τη διάκριση αυτή, απαραίτητο κριτήριο είναι η ταύτιση ή η διαφοροποίηση των προσώπων συγγραφέα και αφηγητή. Στην πρώτη περίπτωση το αποτέλεσμα παραπέμπει στην ιστορία, ενώ η δεύτερη αποτελεί προσποίηση του ιστορικού λόγου και παραπέμπει στη μυθιστορία²⁰.

Στη συγκεκριμένη περίπτωση ο συγγραφέας δεν ταυτίζεται με τον περιηγητή και αφηγητή. Μία συνεπής παρουσίαση του ταξιδιού θα προϋπέθετε ίσως τη χρήση του τρίτου προσώπου και όχι του πρώτου, αφού ο συγγραφέας Guillet δηλώνει στον πρόλογο του *Athènes ancienne et nouvelle* ότι επενέβη αποφασιστικά και καθοριστικά στις σκόρπιες σημειώσεις του περιηγητή αδελφού του. Συμβουλευτήκε εκτενή βιβλιογραφία, η οποία ήταν τόσο αποσπασματική που τον υποχρέωσε να βάλει πρώτα

τάξη στο ένα "χάος", έτσι ώστε να μπορέσει να αναπτύξει το άλλο. Ισχυρίζεται μάλιστα ότι το ξεκαθάρισμα των σημειώσεων που ελάμβανε τακτικά από τον La Guilletière, είχε πολλά κοινά με τη δουλειά του Αρχιτέκτονα κατά την υποθετική περίπτωση που αυτός προσπαθούσε να ανοικοδομήσει μία πόλη ολόκληρη μέσα από τα συντρίμια ενός καταστρεπτικού σεισμού²¹. Η σε τόσο μεγάλο βαθμό επέμβαση στο κείμενο, ακόμη και αν αφορά κυρίως στον βιβλιογραφικό εμπλουτισμό του, υποδηλώνει ότι η χρήση κάποιων προσωπικών σημειώσεων λειτούργησε ουσιαστικά ως αφορμή για να επιτευχθεί ο πραγματικός στόχος του συγγραφέα: η ανάπτυξη μιας γενικότερης ιστορικής αρχαιολογικής και γεωγραφικής πραγματείας. Η σύμβαση της πρωτοπρόσωπης αφήγησης είναι βέβαια αναγκαία συνθήκη του περιηγητικού κειμένου, αλλά στην περίπτωση αυτή καθίσταται ανακόλουθη, αφού ο αναγνώστης γνωρίζει δια στόματος του συγγραφέα ότι ένα σημαντικό μέρος του περιεχομένου δεν προέρχεται από τον ίδιο τον περιηγητή.

Στο σημείο αυτό και σε συνάφεια με τις προηγούμενες παρατηρήσεις, πρέπει να υπογραμμιστούν ιδιαίτερα οι συχνές αποστροφές του αφηγητή προς τον αναγνώστη²². Η λογική των δύο κειμένων θέλει ασφαλώς τον περιηγητή La Guilletière να απευθύνεται στο λόγιο αδελφό του, Guillet. Τόσο το περιεχόμενο των αποστροφών²³, όσο και η αρχή τουλάχιστον του *Athènes*, που δίνει στον αναγνώστη την εντύπωση ότι πρόκειται για μία μακρά επιστολή του ενός αδελφού προς τον άλλον²⁴, είναι φαινομενικά συνεπής προς την εκδοχή αυτή.

Ας μην ξεχνάμε ωστόσο ότι το τελικό και άκρως επεξεργασμένο και εμπλουτισμένο κείμενο προοριζόταν να διαβαστεί από ένα ευρύ κοινό. Ο ρόλος των αποστροφών του αφηγητή προς τον αναγνώστη, σε κάθε κείμενο, συνίσταται στη διευκόλυνση της ανάγνωσης μέσα από τη δημιουργία μιας προσωπικής σχέσης με τον αναγνώστη και ασφαλώς ο συγγραφέας Guillet επιμελήθηκε με ιδιαίτερη προσοχή το προς έκδοση βιβλίο του. Η παρουσία τέτοιων μηνυμάτων είναι πράγματι προσεκτικά κατανεμημένα στα δύο περιηγητικά κείμενα έτσι, ώστε όχι μόνο να διατηρούν το ενδιαφέρον του αναγνώστη, αλλά και να τον πληροφορούν για την οργάνωση του περιεχομένου σε συμφωνία με το εμπλουτισμένο τελικό κείμενο και όχι βεβαίως με τις ανοργάνωτες σημειώσεις από τις οποίες υποτίθεται ότι προήλθε. Έτσι, ακόμα και αν δεχθούμε ότι οι σημειώσεις του La Guilletière πράγματι υπήρξαν, οι αποστροφές του αφηγητή προς τον αναγνώστη πρέπει μάλλον να αποδοθούν σε εκ των υστέρων προσθήκες του Guillet. Το γεγονός άλλωστε ότι ο Guillet ως φυσι-

κός αποδέκτης των σημειώσεων του La Guilletière δεν κατονομάζεται παρά μόνο στις πρώτες αράδες του *Athènes*, οδηγεί τον αναγνώστη στο να θεωρήσει σταδιακά τον εαυτό του ως τον πραγματικό αποδέκτη των μηνυμάτων αυτών που αναγκαστικά έτσι τοποθετούνται στη χρονική στιγμή της αφήγησης και της συγγραφής και όχι του ταξιδιού.

Η επεξεργασία των σημειώσεων του La Guilletière από τον Guillet καθιστά τη χρήση του πρώτου προσώπου και την παρουσία των αποστροφών προς τον αναγνώστη αμφίσημες, παρέχοντας στο κείμενο τη δυνατότητα διπλής ανάγνωσης και ερμηνείας: ο αναγνώστης μπορεί να θεωρήσει είτε ότι έχει στα χέρια του το αυθεντικό κείμενο του περιηγητή La Guilletière που απευθύνεται στον αδελφό του Guillet, είτε ότι έχει στα χέρια του το κείμενο του Guillet που απευθύνεται στον ίδιο. Είναι σημαντικό ότι κανένα στοιχείο των δύο κειμένων²⁵ δεν δυσχεραίνει τη μία ή την άλλη ανάγνωση.

Αξίζει εδώ να σημειωθεί ότι στον πρόλογο του *Lacédémone* δεν γίνεται πια μνεία των σημειώσεων του La Guilletière, του οποίου το όνομα εμφανίζεται μόνο μία φορά. Αντίθετα ο Guillet, προβάλλοντας την ερευνητική του διάθεση, τις γνώσεις του και την ποικιλία των πηγών του, αναφέρει την ύπαρξη υπομνημάτων σχετικών με την περιοχή, αποκείμενα σε πρόσωπα που δεν κατονομάζονται. Τα καλύτερα απ' αυτά βρίσκονταν στα χέρια του Saint Challier, γραμματέα της γαλλικής πρεσβείας στο Piémont. Ο Guillet βέβαια παρατηρεί ότι στα υπομνήματα αυτά δεν έχει δοθεί η πρέπουσα σημασία στον Μυστρά, ως σύγχρονης εκδοχής της αρχαίας Λακεδαίμονος και δηλώνει ότι η περιηγητική αφήγηση που παρουσιάζει θα συμπληρώσει την παράλειψη αυτή²⁶.

Με δεδομένη την επιθυμία του Guillet να μη μειώσει ούτε στο ελάχιστο τη σημασία της προσωπικής του συμβολής στη διαμόρφωση του τελικού κειμένου, ένα χρόνο μετά την πολύ επιτυχημένη έκδοση του *Athènes*²⁷, διαβάζουμε στις πρώτες αράδες του *Lacédémone*, αρκετά υποψιασμένοι είναι η αλήθεια, την ακόλουθη αμφίσημη δήλωση του αφηγητή:

Θα μου γνωστοποιήσετε όποτε θελήσετε, αν είστε ευχαριστημένος από την περιγραφή μου των Αθηνών. Ωστόσο, θα δείτε στη συνέχεια των Απομνημονευμάτων μου ότι εγώ ο ίδιος δεν ασχολήθηκα περισσότερο. Νέες εντυπώσεις σβήνουν τις πρώτες, και ίσως να μη με αναγνωρίσετε πια²⁸.

“Το Σάββατο 6 Απριλίου, την 18η ημέρα του ταξιδιού μας, αντικρίσαμε τις ελληνικές ακτές και γύρω στις δέκα η ώρα βρεθήκαμε μπροστά στο παλιό κάστρο Μαΐνης”²⁹. Η χωρο-χρονική οργάνωση των λεγομένων δημιουργεί αναμφισβήτητα ένα κλίμα αληθοφάνειας, αφού τοποθετεί τη

“δράση” σε ένα πραγματικό πλαίσιο³⁰. Το πλοίο στο οποίο επιβαίνει ο περιηγητής La Guilletière περιπλέει τις δυτικές ακτές της χερσονήσου και ο αφηγητής περιγράφει με ακρίβεια τις τοποθεσίες, χωρίς να ξεφεύγει από την προοπτική της οπτικής του αντίληψης.

Όπως συμβαίνει όμως με όλα τα περιηγητικά κείμενα της περιόδου που εξετάζουμε, η αφήγηση των γεγονότων και η περιγραφή της εξωτερικής πραγματικότητας διακόπτονται με σκοπό την παροχή γενικότερων πληροφοριών για τον τόπο. Οι παύσεις αυτές αντιστοιχούν με μηδενικό χρόνο στην αφήγηση των γεγονότων³¹ και ο αναγνώστης πολλές φορές χρειάζεται να “περιμένει” αρκετές σελίδες για να ξαναβρεί τη ροή των συμβάντων. Διαβάζοντας τα δύο κείμενα που υπογράφει ο Guillet διαπιστώνουμε όμως, ότι το βάρος πέφτει κυρίως στην παροχή πληροφοριών, ενώ η δράση λειτουργεί μόνο ως πλαίσιο ή ως αφορμή. Αν επιχειρήσουμε μάλιστα να αφαιρέσουμε τις παύσεις, ώστε να ανασυνθέσουμε τη ροή των γεγονότων, θα παρατηρήσουμε ότι η παραμονή του περιηγητή στη χερσόνησο εμφανίζεται εντελώς αποσπασματικά, αφού δεν υπάρχει συγκεκριμένο δρομολόγιο, ούτε λεπτομερής και συνεχής περιγραφή κάποιων δραστηριοτήτων.

Ο La Guilletière προσεγγίζει τη δυτική ακτή της Μάνης στις 6 Απριλίου και μέχρι να αποβιβασθεί μεσολαβούν εννέα σελίδες γεωγραφικής περιγραφής και αναφοράς στους οικισμούς³². Ο περιηγητής και οι συνταξιδιώτες του πλησιάζουν τους κατοίκους και η συνομιλία μαζί τους αποδίδει άλλες έξι σελίδες πληροφοριών σχετικών με τον πληθυσμό, τα ήθη, τη θρησκεία, τη γλώσσα, το δουλεμπόριο και τις προσωπικές αντιδικίες³³. Η προσπάθεια των κατοίκων να πουλήσουν λάφυρα από πειρατείες οδηγεί στο σχολιασμό τέτοιων δραστηριοτήτων ενώ ακολουθούν άλλες εννέα σελίδες σχετικές με το θάρρος των Μανιατών, τις εχθροπραξίες και τις διοικητικές τους σχέσεις με τους Τούρκους, τη δράση του Λυμπεράκη Γερακάρη³⁴.

Το κείμενο συνεχίζει με αυτόν το ρυθμό εναλλαγής μεμονωμένων περιστατικών και παροχής πληροφοριών μέχρι να κλείσει, με αφηγηματολογική συνέπεια, με τον απόπλου και την αντίστοιχη περιγραφή της ανατολικής ακτής της χερσονήσου, δημιουργώντας μία αυτοτελή ενότητα μέσα στην περιηγητική αφήγηση.

Το ίδιο συμβαίνει και στο *Lacédémone* όπου ο περιηγητής αποβιβάζεται στην Κολοκυθιά, στην ανατολική πλευρά της χερσονήσου, κατά την επιστροφή του από την Κρήτη³⁵. Οι άοριστες πληροφορίες για τη διαμονή του στην περιοχή και την οδοιπορία του στον Ταΰγετο με κατεύθυνση

τον Μυστρά, προκαλούν εκτενή παραθέματα σχετικά με τη γεωγραφική θέση του Γυθείου³⁶, την ιστορική και ετυμολογική προέλευση της ονομασίας των Ελλήνων³⁷, τη γεωγραφική θέση και τη διοικητική οργάνωση του Μοριά³⁸, το χτίσιμο των εκκλησιών³⁹, το τελετουργικό της ορθόδοξης λειτουργίας⁴⁰. Ένα λάθος του αγωγάτη τον φέρνει κοντά στη Ζαρνάτα όπου βρίσκει την ευκαιρία να αναφερθεί στην τοπική αρχιτεκτονική⁴¹, στις εσωτερικές διαμάχες και τη γλώσσα⁴², τις γαστρονομικές συνήθειες αλλά και τις ληστείες⁴³.

Ας σταθούμε λίγο στο χωρο-χρονικό πλαίσιο που διαγράφεται από τα δύο κείμενα και πιο συγκεκριμένα στη χρονολόγηση ορισμένων ιστορικών περιστατικών που περιγράφονται από τον Guillet. Στο *Athènes*, αναφέρεται ότι η δράση του Λυμπεράκη Γερακάρη επέτρεψε στους Τούρκους να χτίσουν τα κάστρα του Πόρτο Κάγιο και του Οιτύλου⁴⁴. Οι νεότερες έρευνες αναφέρουν ότι οι Τούρκοι, εκμεταλλευόμενοι πράγματι τις διασπαστικές ενέργειες του πειρατή Λυμπεράκη Γερακάρη, έχτισαν τα κάστρα της Ζαρνάτας, της Κελεφάς και του Πόρτο Κάγιο το 1670, μετά τη λήξη του τουρκοβενετικού πολέμου στην Κρήτη⁴⁵. Παρατηρούμε ότι ο Guillet δεν αναφέρει καθόλου το κάστρο της Ζαρνάτας, ενώ κατά πάσα πιθανότητα συγχέει το Οίτυλο με την πολύ γειτονική Κελεφά. Παρ'ότι το ταξίδι του *La Guilletière* στη Μάνη πραγματοποιήθηκε το 1669, η χρονολογική υπέρβαση είναι θεμιτή αν αναλογισθούμε ότι η έκδοση του *Athènes* έγινε το 1675, γεγονός βεβαίως που αποδίδει αναμφίβολα την πληροφορία στον Guillet και όχι στον περιηγητή *La Guilletière*.

Ωστόσο, σε άλλο σημείο ο Guillet δεν δείχνει να εκμεταλλεύεται το πλεονέκτημα που του παρέχει η δεδομένη χρονική απόσταση που χωρίζει το ταξίδι από την έκδοση των βιβλίων, αφού δηλώνει ότι δεν γνωρίζει ποιες θα είναι οι συνέπειες για τους Μανιάτες από τη λήξη του τουρκοβενετικού πολέμου στην Κρήτη⁴⁶. Συνεχίζει μάλιστα εικάζοντας τις πιθανές συνέπειες τόσο μετά από μία ενδεχόμενη ήττα, όσο και νίκη των Τούρκων. Το γεγονός όμως ότι οι Βενετοί συνθηκολογούν με τους Τούρκους και παραδίδουν τον Χάνδακα στις 16 Σεπτεμβρίου 1669, λίγους μόλις μήνες μετά τη σύντομη περιήγηση του *La Guilletière* στη Μάνη, μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η επικράτηση των Τούρκων στην περιοχή, ιδίως μετά τη δημιουργία των κάστρων που αναφέραμε προηγουμένως, πιθανόν να δυσχέρανε την πληροφοριοδότηση του Guillet, μετά το 1670.

Είναι χαρακτηριστικό ότι ο συγγραφέας εικάζοντας τις συνέπειες μετά από νίκη των Τούρκων στην Κρήτη, αναφέρεται στις αποτυχημένες

προσπάθειες των Μανιατών να μετοικήσουν στο δουκάτο της Τοσκάνης και θεωρεί έτσι ως περισσότερο πιθανή τη λύση της Κορσικής⁴⁷. Πράγματι, από το 1663, χρονολογείται η επιθυμία ορισμένων Μανιατών να μετοικήσουν στην Τοσκάνη, αλλά αντίθετα με όσα υποθέτει ο Guillet, ο εκπατρισμός τελικά πραγματοποιήθηκε μετά την πτώση του Χάνδακα, στα 1673 και 1674⁴⁸, πριν φυσικά από την έκδοση του *Athènes*. Αργότερα, το 1675, Μανιάτες εγκαταστάθηκαν και στην Κορσική⁴⁹.

Στο *Lacédémone* οι πληροφορίες που παραθέτει ο Guillet δεν αφορούν σε συγκεκριμένα ιστορικά περιστατικά και έτσι δεν δεσμεύονται από κάποια αυστηρά περιορισμένη χρονική στιγμή. Είναι χαρακτηριστικό ότι εδώ η μανιάτικη θεματολογία εντάσσεται σε ένα γενικότερο πλαίσιο που αφορά όχι μόνο στη συγκεκριμένη περιοχή αλλά και στον ευρύτερο πελοποννησιακό και ελλαδικό χώρο. Η συνήθης περιηγητική αφήγηση εμφανίζεται στο κείμενο αυτό ακόμη περισσότερο αποδυναμωμένη, λειτουργώντας ουσιαστικά ως αφορμή για πληροφοριακές παύσεις, σε βαθμό που το όλο απόσπασμα περί Μάνης να πλησιάζει μορφικά αυτό που σήμερα θα ονομάζαμε δοκίμιο, και μάλιστα εμπλουτισμένο με ιδιαίτερα εκτεταμένες αναφορές στους αρχαίους συγγραφείς. Ο πολύ προσεκτικός Guillet υποχρεώνεται μάλιστα να υπενθυμίσει ο ίδιος στον αναγνώστη ότι πρόκειται για περιηγητική αφήγηση και όχι για Απολογία⁵⁰ με την έννοια του Απομνημονεύματος του 17ου αιώνα⁵¹.

Είναι βεβαίως θεμιτή, για το περιηγητικό κείμενο του 17ου αιώνα, τόσο η αναφορά σε αρχαίους και σύγχρονους συγγραφείς, όσο και η διακοπή της περιηγητικής αφήγησης για παροχή πληροφοριών. Όταν όμως, όπως ήδη επισημάναμε, η περιγραφή της περιήγησης είναι τόσο ισχνή ώστε να λειτουργεί κυρίως ως αφορμή παράθεσης πληροφοριών που προέρχονται από άλλες πηγές, παρά ως αυθεντική μαρτυρία, καταλήγοντας τελικά να είναι μία περιήγηση του ιστορικού στις πηγές της ιστορίας, τότε είναι λογικό ότι κλονίζεται η ίδια η ιδεολογία του περιηγητικού κειμένου και κατά συνέπεια η αξιοπιστία του περιηγητή.

Γίνεται αμέσως σαφές ότι ο χρόνος παραμονής του περιηγητή στην περιοχή, ακόμα και αν σε γενικές γραμμές δεν παρουσιάζει κενά, είναι αντιστρόφως ανάλογος με το πλήθος και την ποικιλία των πληροφοριών που παρέχει. Ωστόσο ο Guillet, επιδιώκοντας να είναι όσο το δυνατόν πιστός στην τυπολογία του περιηγητικού λόγου, είναι εξαιρετικά προσεκτικός ώστε οι αναφορές του να μην προδίδουν το λογικά περιορισμένο γνωσιολογικό πεδίο του περιηγητή. Όταν οι αναφορές αυτές δεν ανταποκρίνονται στη λογική των πράξεων του La Guilletière, επιστρατεύει

πάντα έναν πληροφοριοδότη (ένα ναύτη, έναν κάτοικο, ή έναν παπά του Ταυγέτου) που υποκαθιστά έτσι τις περιορισμένες γνωστικές του δυνατότητες.

Όσο για τα περιστατικά που περιγράφει ο αφηγητής ως αυτόπτης μάρτυρας δεν παρουσιάζουν κάποια σημαντική πρωτοτυπία, δεν προσθέτουν κάτι εντελώς καινούργιο στη μέχρι τότε γνωστή μανιάτικη θεματολογία: όπως για παράδειγμα το γεύμα ορτυκιών, ή ο τρόπος προσέγγισης των αφιλόξενων κατοίκων στο *Athènes*, όπως επίσης οι συνήθειες της οινοποσίας στο *Lacédémone*. Χαρακτηριστικό είναι ότι λεπτομερείς περιγραφές της πορείας και του χώρου που συναντάμε συνήθως σε άλλα περιηγητικά κείμενα και που συνδέονται λογικά με την παραμονή του περιηγητή στην περιοχή, τόσο στο *Athènes* όσο και στο *Lacédémone* λείπουν εντελώς, εκεί όπου η αυτοψία θα ήταν απαραίτητη προϋπόθεση⁵². Τα παραδείγματα είναι πολλά αλλά θα σταθούμε ενδεικτικά σε ένα απόσπασμα από το *Athènes*:

Περπατήσαμε, και άλλοι [Μανιάτες] ήρθαν μαζί μας· στο τέλος μας έδωσαν να φάμε παστά ορτύκια που είχαν μια αξιοθαύμαστη γεύση⁵³.

Πού περπάτησαν, τι είδαν, πού έφαγαν τα ορτύκια, το κείμενο δεν το αναφέρει. Ο αμέσως επόμενος σταθμός του περιηγητή είναι ένα οίκημα όπου πουλούσαν κλοπιμαία⁵⁴. Η ασαφής και μεμονωμένη πληροφορία ότι το οίκημα αυτό βρισκόταν κοντά στο κάστρο Μαΐνης, δεν βοηθά καθόλου τον αναγνώστη στην αναπαράσταση του χώρου, αλλά επιτρέπει στον Guillet να αναφερθεί στην πειρατεία και στις αψιμαχίες με τους Τούρκους.

Χαρακτηριστικό είναι όμως ότι λεπτομερείς τοπογραφικές περιγραφές συναντάμε για τον παράλιο χώρο, με ακριβείς πληροφορίες για αποστάσεις, θαλάσσια βάθη και ρεύματα όπως και για επικίνδυνα σημεία ναυσιπλοΐας⁵⁵. Το γεγονός ότι ο περιηγητής La Guilletière αναφέρει συχνά ως πληροφοριοδότες Ιταλούς πιλότους⁵⁶, πλοηγούς επιφορτισμένους με την ακριβή χάραξη της πορείας του πλοίου, καθώς και το γεγονός ότι η χρονικά περιορισμένη παραμονή του στην περιοχή δεν δικαιολογεί τόσο εκτεταμένες και λεπτομερείς αναφορές, παραπέμπει σε άλλες πηγές, γραπτές, και ειδικότερα στους ιταλικούς πορτολάνους που περιέχουν πλήθος ανάλογων πληροφοριών βασισμένων και στην άμεση παρατήρηση⁵⁷. Ο Guillet επωφελείται από την εγκυρότητα των κειμένων αυτών και προσωποποιεί τις γραπτές πηγές του για τις ανάγκες μιας αληθοφανούς περιηγητικής αφήγησης.

Η ανάλυση των αφηγηματικών τεχνικών που χρησιμοποίησε ο ιστο-

ριογράφος André Georges Guillet στα δύο περιηγητικά κείμενα δικαιώνει, πιστεύουμε, την κριτική που άσκησε ο Jacob Spon. Κατά πάσα πιθανότητα έχουμε να κάνουμε με ένα τέχνασμα, ένα τεχνητό περιηγητικό κείμενο που μιμείται με συνέπεια, είναι η αλήθεια, τον αφηγηματικό τύπο της προσωπικής μαρτυρίας υποκαθιστώντας την αυτοψία με αναγνώσεις αρχαίων συγγραφέων, υπομνημάτων, άλλων προγενέστερων περιηγητικών κειμένων και πορτολάνων. Το ερώτημα που γεννάται είναι η αιτία που οδήγησε τον Guillet να διακινδυνεύσει την αξιοπιστία του και να καταφύγει στο τέχνασμα αυτό.

Έχουμε ήδη αναφέρει την πολύ σημαντική διάκριση που κάνει ο ίδιος ο συγγραφέας Guillet, ανάμεσα στην περιηγητική αναφορά (relation) και τα απομνημονεύματα (mémoires), με μοναδικό κριτήριο τον προσωπικό χρωματισμό των απομνημονευμάτων σε αντίθεση με την αποστασιοποιημένη πληροφόρηση που παρέχει η περιηγητική αναφορά. Τα απομνημονεύματα που δημοσιεύονται στη Γαλλία στα μέσα του 17ου αιώνα είναι κείμενα γραμμένα από λογίους και μη, βασίζονται στην προσωπική μαρτυρία και εκφράζουν τις υποκειμενικές εκτιμήσεις του ανθρώπου που πήρε μέρος στα σύγχρονα ή πρόσφατα ιστορικά γεγονότα. Βαδίζουν παράλληλα με την εξέλιξη της ιστοριογραφίας που ολοένα και περισσότερο την εποχή αυτή ερευνά τις πηγές και αναζητά την τεκμηρίωση. Είναι γραμμένα, ως επί το πλείστον, από ανθρώπους που προσδοκούν να χρησιμοποιήσουν στην ιστοριογραφία προσφέροντας τεκμηριωτικό υλικό από προσωπική μαρτυρία, χωρίς να επιθυμούν να συγγράψουν οι ίδιοι συνθετικές ιστορικές μελέτες³⁸. Η δημοσίευση των απομνημονευμάτων ικανοποιεί την προτίμηση του αναγνωστικού κοινού για την προσωπική ιστορία, γεγονός που αποδεικνύεται από τη μεγάλη ανάπτυξη που σημείωσε την εποχή αυτή η δημοσίευση “Βίων” και “Πορτραίτων”.

Το περιηγητικό κείμενο επιδιώκει να προσφέρει τεκμηριωτικό υλικό μέσα από την αντικειμενική και αποστασιοποιημένη καταγραφή του ξένου χώρου. Από τη φύση του όμως δεν αποποιείται τον υποκειμενικό του χαρακτήρα, ως προσωπική μαρτυρία εκείνου που πραγματοποίησε την περιήγηση. Με τις ιδιότητές του αυτές, το περιηγητικό κείμενο προσεγγίζει τη λογική του απομνημονεύματος που προϋποθέτει και συμμετοχή στα τεκταινόμενα. Ο αφηγηματικός τύπος της προσωπικής μαρτυρίας έχει διπλή λειτουργία: επικαλείται την απαραίτητη αυτοψία και τεκμηρίωση αλλά και καθιστά το κείμενο περισσότερο άμεσο και ευχάριστο στην ανάγνωση. Είναι άλλωστε γνωστό ότι το περιηγητικό κείμενο είναι ικανό να υποκαταστήσει ως ένα βαθμό το εντελώς φανταστικό και

ανυπόληπτο ακόμη μυθιστόρημα, προσφέροντας στον αναγνώστη κάτι εξίσου συναρπαστικό αλλά αληθινό⁵⁹.

Ο Guillet, χρησιμοποιώντας ένα σχήμα που όχι μόνο δεν ήταν άγνωστο στο αναγνωστικό κοινό της εποχής του⁶⁰, αλλά παρουσιάζει και μεγάλη συγγένεια με άλλα συναφή είδη προσωπικής μαρτυρίας, εκμεταλλεύεται την ιδιότητα του περιηγητικού κειμένου να παράσχει μία αντικειμενική εποπτεία του χώρου κατά τρόπο όχι μόνο ευχάριστο αλλά και πιστευτό, και ως εκ τούτου εξασφαλίζει τη μεγαλύτερη απήχηση του έργου του. Ο αφηγηματικός τύπος του περιηγητικού κειμένου του επιτρέπει να αποφύγει το στεγνό ακαδημαϊκό δοκίμιο και να προσφέρει στην κοινότητα των αρχαιόφιλων λογίων ένα σπάνιο εργαλείο μελέτης, που εμφανίζεται ότι συνδυάζει τις γνώσεις του ίδιου του συγγραφέα με την επιστημονική επιβεβαίωση και εξακρίβωσή τους μέσω της επιθυμητής αλλά δύσκολα πραγματοποιήσιμης αυτοψίας.

Κι αυτό γιατί οι πληροφορίες που παρέχει ο Guillet στα δύο βιβλία δεν είναι αποκυήματα της φαντασίας του. Γίνεται σαφές από την ανάγνωση των αποσπασμάτων που μελετήσαμε ότι το πλήθος των πληροφοριών, η λεπτομέρειά τους και η ποικιλία τους προέρχονται από πηγές κοντινές στο χώρο αυτό. Είτε οι πηγές αυτές είναι τα υπομνήματα απεσταλμένων ξένων κυβερνήσεων, είτε καπουτσίνων μοναχών, τα δύο αποσπάσματα που εξετάσαμε αποτελούν σημαντική πηγή για τον ιστορικό. Παραμένει άλλωστε γεγονός αδιαμφισβήτητο ότι ο Guillet είναι ο πρώτος που παρουσιάζει μία τόσο εκτενή περιγραφή της Μάνης σε περιηγητικό κείμενο. Όλοι οι ταξιδιώτες που προηγήθηκαν, συνήθως περιέπλεαν τις ακτές της χερσονήσου και παραθέτουν σύντομες και επαναλαμβανόμενες πληροφορίες για το χώρο, δημιουργώντας τη δική του μυθολογία. Κείμενα σημαντικά για τη Μάνη εμφανίζονται στο τέλος του 17ου αιώνα, κυρίως από τους Βενετούς γεωγράφους Coronelli και Pacifico ή από ιστορικούς όπως ο Ricaut και ο Locatelli. Θα χρειαστεί να περιμένουμε έναν ολόκληρο αιώνα για να συναντήσουμε περιγραφή της Μάνης σε περιηγητικό κείμενο, απόρροια ταξιδιού που πραγματοποιήθηκε στα 1795 από τον Άγγλο περιηγητή John B. S. Morritt⁶¹.

Η χρήση του καθιερωμένου αυτού αφηγηματικού μοντέλου, χωρίς πραγματική ανταπόκριση με τις φυσικές προϋποθέσεις του, αποδεικνύει ότι η περιηγητική αφήγηση έχει ήδη αναχθεί σε ξεχωριστό φιλολογικό είδος⁶². Θα ήταν συνεπώς λάθος να ταυτίσουμε την ιστορική αξία του κάθε περιηγητικού κειμένου μόνο με την αξιοπιστία του περιεχομένου του, αλλά για να επιστρέψουμε και στον αρχικό προβληματισμό μας θα έ-

Η ΙΔΙΟΤΥΠΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ LA GUILLETIERE ΣΤΗ ΜΑΝΗ

πρεπε να συνυπολογίσουμε και την επιδίωξη μιας συγκεκριμένης ανάγνωσης από το κοινό στο οποίο απευθύνεται. Ακόμα και αν το ταξίδι του La Guilletière δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ, το περιηγητικό κείμενο που το περιγράφει, δημιουργήθηκε αποκλειστικά για να καλύψει ένα κενό και η λειτουργία αυτή που επιτελεί στο σύνολο της σύγχρονης του φιλολογικής παραγωγής υπογραμμίζει την ιδιαιτερότητα του είδους και σηματοδοτεί την ιστορική του αξία.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Για το ζήτημα της πρόσληψης βλ. H.R. Jauss, *Pour une esthétique de la réception*, Gallimard, coll. "Tel", Paris 1978 και ειδικότερα το 1ο κεφ. "L'histoire de la littérature: un défi à la théorie littéraire", σελ.21-80. Γενικότερα για τη λειτουργία της ανάγνωσης βλ. Wolfgang Iser, *L'acte de lecture*, Pierre Mardaga, Bruxelles 1985.

2. Η διττή υπόσταση του περιηγητικού κειμένου ως λόγου προσωπικού αλλά και γνωσιολογικού απηχεί άλλα συναφή είδη όπως το χρονικό, το απομνημόνευμα και από τον 18ο αιώνα και μετά την αυτοβιογραφία. Σχετικά με τα είδη αυτά κατά τον 17ο αιώνα βλ. Yves Coirault, "Autobiographie et Mémoires (XVIIe-XVIIIe siècles) ou existence et naissance de l' autobiographie", *Revue d'Histoire Littéraire de la France*, 6 (1975), σελ. 937-953. Για ένα θεωρητικό προβληματισμό γύρω από την αυτοβιογραφία και τα συναφή είδη βλ. Philippe Lejeune, *Le pacte autobiographique*, Seuil, coll. "Poétique", Paris 1975, Georges May, *L'autobiographie*, PUF, Paris 1979, σελ.117-128, Ralph-Rainer Wuthenow, "Le passé composé", στο *Autobiographie et Biographie*, Librairie A.G. Nizet, Paris 1989, σελ.41 και 43.

3. Η καταγραφή και η κοινοποίηση των γνώσεων που απέκτησε ο περιηγητής κατά την παραμονή του στην ξένη χώρα αποτελούν το κίνητρο δημιουργίας και τη βασική λειτουργία του περιηγητικού κειμένου μέχρι το τέλος του 18ου αιώνα, οπότε το ταξίδι ως προσωπική εμπειρία και περιπέτεια θα αρχίσει να απασχολεί συγγραφείς και αναγνώστες. Βλ. σχετικά Παναγιώτη Μουλλά, "Ρομαντικοί προσκυνητές: Chateaubriand (1806) και Lamartine (1832)", στο *Περιηγήσεις στον ελληνικό χώρο*, Αθήνα 1968, σελ.69-71, Loukia Droulia, "De la périégèse individuelle au tourisme de masse: croisière et guide de voyage en Grèce", στο *Vers l' Orient par la Grèce avec Nerval et autres voyageurs*, Klincksieck, Paris 1993, σελ.105-113.

4. Τα ταξίδια πολλαπλασιάζονται από το 1660 και μετά. Ιδιαίτερα σημαντικός υπήρξε ο ρόλος του Colbert ο οποίος ίδρυσε εμπορικές εταιρείες στην Ανατολή, ενθάρρυνε τους ταξιδιώτες και χρηματοδότησε πολλές εκδόσεις περιηγητικών κειμένων. Την ίδια εποχή η λογοτεχνία πλουτίζει με θέματα ανατολικά. Βλ. σχετικά το κλασικό έργο του Pierre Martino, *L' Orient dans la littérature française au XVIIe et au XVIIIe siècles*, Paris 1906.

5. Jean-Claude Tournand, *Introduction à la vie littéraire du XVIIe siècle*, Bordas, Paris 1984, σελ. 178.

6. "L'idéal classique exige à la fois une idée suffisamment claire pour être totalement communicable, et un langage suffisamment précis pour communiquer cette idée et elle seule: l'idée ne doit pas échapper au langage, mais le langage doit rendre toute la singularité de l'idée. Cet accord profond qui supprime toute dualité entre la vérité d'une pensée et la justesse de son expression ne se distingue pas de la beauté.", Jean-Claude Tournand, *ό.π.*, σελ.170. Οι ίδιοι οι περιηγητές-συγγραφείς στους προλόγους των έργων τους "ταυτίζουν την απλότητα και την καθαρότητα της έκφρασης με την αληθοφάνεια και την ειλικρίνεια του περιεχομένου", Ράνια Πολυκανδριώτη, "Ο πρόλογος στο περιηγητικό κείμε-

νο: οι γαλλικές εκδόσεις κατά τον 17ο αιώνα”, *Τετράδια Εργασίας 17*, ΚΝΕ/ΕΙΕ, Αθήνα 1993, σελ.526.

7. Βλ. σχετικά τη διδακτορική διατριβή του Patrick Jager, *Poétique de la description du paysage levantин chez les voyageurs français de 1650 à 1850*, Univ. Lille III, 1987, σελ.75 κ.ε.

8. Βλ. Patrick Jager, *ό.π.*, σελ.87-88.

9. Οι περιγραφές ταξιδιών θα αρχίσουν να λειτουργούν ως δημιουργικές αλλά και ανατρεπτικές συγκρίσεις για τους θεσμούς από το τέλος του 17ου αιώνα και στις αρχές του 18ου. Ωστόσο, στα μέσα του 17ου αιώνα στη Γαλλία το κλασικό πνεύμα είναι ακόμη στατικό και οι περιγραφές ταξιδιών ανταποκρίνονται αναλόγως. Για τη μετάβαση από τον πολιτισμό “του καθήκοντος” σ’ εκείνον “των ανθρωπίνων δικαιωμάτων” καθώς και για το σημαντικό ρόλο των ταξιδιωτικών περιγραφών βλ. Paul Hazard, *La crise de la conscience européenne (1680-1715)*, Paris 1935 και ειδικότερα το 1ο κεφάλαιο “De la stabilité au mouvement”, σελ.3-37.

10. Χρήσιμες βιογραφικές πληροφορίες παραθέτει ο comte de Laborde στο έργο του *Athènes aux XVe, XVIe et XVIIe siècles*, Paris 1854, σελ.214-247.

11. *Athènes ancienne et nouvelle, et l'état present de l'empire des Turcs, contenant la vie du Sultan Mahomet IV. Le Ministere de Coprogli Achmet Pacha, Grand Vizir. Ce qui s'est passé dans le Camp des Turcs au Siege de Candie. Et plusieurs autres particularitez des Affaires de la Porte. Avec le Plan de la Ville d'Athènes.* Par le Sr. de La Guilletière, A Paris, chez Estienne Michallet, 1675 (Στο εξής: *Athènes*).

Lacédémone ancienne et nouvelle. Ou l'on voit les Moeurs, & les Coutumes des Grecs Modernes, des Mahometans, & des Juifs du Pays. Et quelques Particularitez du Sejour que le Sultan Mahomet IV, a fait dans la Thessalie. Par le Sieur de La Guilletière. A Paris, chez Jean Ribou, 1676 (Στο εξής: *Lacédémone*).

12. *Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grèce et du Levant, Fait ès années 1675 & 1676* par Jacob Spon Docteur Medecin Aggregé à Lyon, & George Wheler Gentilhomme Anglois. A Lyon, chez Antoine Cellier le fils, 1678, βλ. σχετικά 2ο τόμο, σελ.100 κ.ε.

13. Αξίζει να σημειωθεί ότι πρώτος ο Άγγλος περιηγητής Vernon, συνταξιδιώτης του Spon και του Wheler προειδοποίησε για τις ανακρίβειες του Guillet σχετικά με την Αθήνα, σε γράμμα που έστειλε από τη Σμύρνη στις 10 Ιανουαρίου 1676 και δημοσιεύθηκε στο *Royal Society* στις 24 Απριλίου 1676. Βλ. Jacob Spon, *ό.π.* σελ.101. Για το ζήτημα αυτό βλ. David Constantine, *Early Greek Travellers and the Hellenic Ideal*, Cambridge University Press, Cambridge / New York / N. Rochelle / Melbourne / Sydney, 1984, σελ.19.

14. *Lettres écrites sur une dissertation d'un voyage de Grèce, publié par Mr. Spon Medecin Antiquaire. Avec des Remarques sur les Medailles, les Inscriptions, l'Histoire ancienne & la moderne, la Geographie, la Chronologie, & une Carte des Détroits de Constantinople, selon les nouvelles découvertes de l'Antiquaire.* A Paris, chez Estienne Michallet, 1679.

15. *Réponse à la critique publiée par M. Guillet, Sur le Voyage de Grèce de Jacob Spon. Avec quatre Lettres sur le mesme sujet, le journal d'Angleterre du sieur Vernon, & la Liste des erreurs commise par M. Guillet dans son Athènes ancienne et nouvelle.* A Lyon, chez Antoine Celier, 1679.

16. Για τη διαμάχη Spon-Guillet βλ. H. Omont, "Athènes au XVIIe siècle, Relation du P. Robert de Dreux. Lettres de Jacob Spon et du P. Babin", ανάτ. από την *Revue des Etudes Grecques*, 58 (1901), σελ. 14 κ.ε., Λουκία Δρούλια, "Ο Spon και άλλοι ξένοι στην Αθήνα (ΙΖ' αιώνας)" στο *Περιηγήσεις στον ελληνικό χώρο*, Αθήνα 1968, σελ.3-23, Terence Spencer, *Fair Greece Sad Relic, Cedric Chivers, Portway Bath*, 1974, David Constantine, ό.π., ειδικότερα το κεφάλαιο "The 1670s. Spon and Wheler", σελ.7-33.

17. Βλ. H. Omont, ό.π. σελ. 15. Ο Jacob Spon γράφει χαρακτηριστικά σε γράμμα του προς τον abbé Jean-Paul de La Roque ότι στόχος του είναι να προειδοποιήσει το αναγνωστικό κοινό για την περίπτωση που ο Guillet συγγράφει και νέο μυθιστόρημα για την Ελλάδα.

18. *Réponse à la critique*, σελ.12-15. Βλ. σχετικά Έλια Χατζηπαναγιώτη, "Για μια τυπολογία της ταξιδιωτικής φιλολογίας του 18ου αιώνα", *Τετράδια Εργασίας* 17, ΚΝΕ/ΕΙΕ, Αθήνα 1993, σελ.487-491.

19. Ο περιηγητής Jacob Spon, όπως και η πλειοψηφία των περιηγητών που διέπλεεσαν την περιοχή με άλλο προσορισμό, κάνει μία μόνο πολύ σύντομη αναφορά στη χερσόνησο της Μάνης. Βλ. *Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grèce et du Levant*, σελ.161-162.

20. "Il appartient à l'essence de tout récit à la première personne, en vertu même de ce caractère, de se poser comme non-fiction, comme document historique", Käte Hamburger, *Logique des genres littéraires*, Seuil, coll. "Poétique", Paris 1986, σελ.275. Σύμφωνα με τη Γερμανίδα θεωρητικό, η βασική αυτή λειτουργία του πρώτου προσώπου στην αφήγηση αποτελεί σημαντικό κριτήριο διάκρισης μεταξύ του λογοτεχνικού και μη-λογοτεχνικού κειμένου.

21. Guillet, *Athènes*, "Préface", 7η σελ. (χ.α.).

22. Βλ. ενδεικτικά στο *Athènes*, σελ. 22, 27, 45, 47, 59, 63-64, 66, 67 και στον *Lacédémone*, σελ. 62, 63, 75, 88, 90, 91, 94, 97, 98, 100, 104, 106, 107, 109. Ο αφηγητής απευθύνεται προς τον αναγνώστη για να του επιστήσει την προσοχή ως προς κάποιο σημείο, να τον παροτρύνει να ελέγξει ορισμένες αμφιλεγόμενες πληροφορίες μέσα από άλλα κείμενα, να αναγγείλει ένα θέμα που θα αναπτύξει στη συνέχεια κ.λπ.

23. Όπως για παράδειγμα, στο *Athènes* ο αφηγητής αναφέρεται σε πληροφορίες που συνέλεξε και έχει καταγράψει στις προσωπικές του σημειώσεις αλλά δεν θεωρεί σκόπιμο να τις αναφέρει, από φόβο να μην κουράσει τον αναγνώστη. Εφόσον οι πληροφορίες αυτές έχουν συλλεχθεί επιτόπου υποθέτουμε ότι είναι ο περιηγητής La Guilletière που απευθύνεται στον συγγραφέα Guillet. "Je vous en décrirais tous les sondages, si je n'avois peur de vous ennuyer, mais je les conserve dans mes memoires, tels que me les donna un des meilleurs Pilotes du pays" (σελ.22). Άλλοτε πάλι ο αφηγητής προτρέπει να ελεγχθεί το κείμενο του Στράβωνα σχετικά με την τοποθεσία της Κρανάης, απευθυνόμενος στον αναγνώστη όπως σε κάποιον που έχει το χρόνο και τη διάθεση επιστημονικών επαληθεύσεων. Και εδώ γνωρίζοντας ότι ο Guillet ήταν γνωστός λόγιος ιστοριογράφος θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι αυτός είναι ο αποδέκτης του μηνύματος: "Vous qui avez le loisir de faire une Critique, je vous prie d'examiner pourquoi Strabon dans son neufvième Livre donne le nom de Cranaé à l'Isle qui est entre le

promontoire de Sunion & l'Éubée" (σελ.63-64). Ωστόσο ακόμα και σε αυτές τις περιπτώσεις όπου το πρόσωπο του αποδέκτη διαγράφεται με κάποια μεγαλύτερη ακρίβεια, η ερμηνεία που δίνουμε παραμένει μία υπόθεση η οποία, όπως θα δούμε και παρακάτω, δεν είναι απαραίτητο να αποτελεί και τη μοναδική εκδοχή.

24. "Il y a du plaisir et de la justice à contenter, & mesme à passer les souhaits d'un Frère comme vous, qui par mille bons offices que vous me rendez en mon absence me persuadez bien que les noeuds de l'amitié nous unissent aussi étroitement que ceux de la naissance" (σελ.2).

25. Εκτός βέβαια από την αρχή του *Athènes* που ήδη μνημονεύσαμε και που πάντως δεν βρίσκει πουθενά συνέχεια στις υπόλοιπες σελίδες του κειμένου και άρα συνειδητά υποβαθμίζεται ως προς τη σημασία της αφού αφήνεται να ξεχαστεί.

26. *Lacédémone*, "Préface", 1η-2η σελ. (χ.αρ.).

27. Η δεύτερη έκδοση του *Athènes* πραγματοποιήθηκε την ίδια χρονιά, μόλις τρεις μήνες μετά την πρώτη (1675). Το αντίτυπο της Γενναδείου Βιβλιοθήκης είναι της πρώτης έκδοσης, ενώ εκείνο της δεύτερης είχα την ευκαιρία να μελετήσω στη συλλογή του κυρίου Στάθη Φινόπουλου τον οποίο και ευχαριστώ. Το 1676, κυκλοφόρησε η 3η έκδοση καθώς και η αγγλική μετάφραση.

28. *Lacédémone*, σελ. 1.

29. *Athènes*, σελ.21. Το Κάστρο Μαϊνης κατά τον Δήμο Ν. Μέξη τοποθετείται στον όρμο Οιτύλου, στο Λιμένι (*Η Μάνη και οι Μανιάτες*, Εστία, Αθήνα 1977, σελ.206, 318). Ο Γιάννης Σαΐτας διατυπώνει αντίθετη άποψη και το εντοπίζει στη θέση Τηγάνι (*Μάνη*, σειρά Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική, εκδ. Μέλισσα, Αθήνα 1987, σελ.14). Η άποψη Σαΐτα συμφωνεί με την τοπογραφική περιγραφή που δίνει ο Guillet (*Athènes*, σελ.28).

30. Στο *Athènes* αναφέρεται ότι ο περιηγητής La Guilletière φεύγει από την Τύνιδα στο τέλος Φεβρουαρίου 1669 και φθάνει στη Γένοβα στις 30 Μαρτίου. Μετά από πρόταση του καπετάνιου να πάει στην Αθήνα και παρακινούμενος από τους συνταξιδιώτες του, ξαναφεύγει και πλησιάζει τις ακτές της Πελοποννήσου στις 6 Απριλίου. Ο περίπλους της χερσονήσου της Μάνης ολοκληρώνεται στις 8 του ίδιου μήνα. Στην Αθήνα μένει από τις 22 Απριλίου μέχρι τις 5 Μαΐου. Φθάνει στην Κρήτη στις 8 Μαΐου και η αναχώρησή του, που περιγράφεται στο *Lacédémone*, γίνεται στις 21 Μαΐου. Αποβιβάζεται στην Κολοκυθιά της Μάνης κατά πάσα πιθανότητα στις 25 Μαΐου, ενώ στις 26 βρίσκεται ήδη στον Ταΰγετο. Στον Μυστρά παραμένει μέχρι τις 3 Ιουλίου. Η αφήγηση ολοκληρώνεται στη Λάρισα όπου φθάνει στις 22 Ιουλίου 1669.

31. Σχετικά με τις παύσεις στην αφήγηση βλ. Gérard Genette, *Figures III*, Seuil, coll. "Poétique", Paris 1972, σελ.128-129.

32. *Athènes*, σελ.21-30.

33. *Athènes*, σελ.32-38.

34. *Athènes*, σελ.39-48.

35. *Lacédémone*, σελ.62.

36. *Lacédémone*, σελ.67-69.

37. *Lacédémone*, σελ.69-70.

38. *Lacédémone*, σελ.70-75.
39. *Lacédémone*, σελ.77-79.
40. *Lacédémone*, σελ.80-87.
41. *Lacédémone*, σελ.100-102.
42. *Lacédémone*, σελ.102-104.
43. *Lacédémone*, σελ.104-110.
44. “[ces traîtres] consentirent que le Vizir fist bastir un Fort à Porto-Caglie, & un autre à Bytilo, sous pretexte d’y asseurer la liberté du commerce” *Athènes*, σελ.43.
45. Ο Κωνσταντίνος Ν. Σάθας αναφέρει ότι ο απεσταλμένος του μεγάλου βεζίρη, ο Κεζέ-Αλή-πασάς, αποβιβάσθηκε στη Ζαρνάτα με 6.000 άνδρες μετά τη λήξη του τουρκοβενετικού πολέμου στην Κρήτη και έχτισε κάστρα στο Πόρτο Κάγιο, στο Οίτυλο και στην Κελεφά (*Τουρκοκρατούμενη Ελλάδα*, Αθήνα 1869, σελ.309). Την πληροφορία αυτή επαναλαμβάνει και ο Απ. Βακαλόπουλος (*Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τ. Γ', Θεσσαλονίκη 1968, σελ. 538). Ο Δήμος Ν. Μέξης όμως υποστηρίζει ότι οι Τούρκοι έχτισαν στα 1669-1670 τα κάστρα της Ζαρνάτας και της Κελεφάς, ενώ ανακατασκεύασαν το κάστρο του Πόρτο Κάγιο (*Η Μάνη και οι Μανιάτες*, ό.π., σελ.338, 354). Πράγματι το κάστρο αυτό είχε χτισθεί από τους Οθωμανούς το καλοκαίρι του 1569 αλλά κατεδαφίσθηκε από τις δυνάμεις του Βενετού ναυάρχου Μάρκου Querini στις 4 Ιουλίου 1570 (Ι. Χασιώτης, “Εξεγέρσεις στη Βόρεια Ήπειρο και στη Μάνη”, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Εκδοτική Αθηνών, 1974, σελ.311-312). Ο Γιάννης Σαΐτας αναφέρει ότι οι Τούρκοι, μετά τη λήξη του τουρκοβενετικού πολέμου της Κρήτης, “ξανάχτισαν τα φρούρια της Ζαρνάτας και του Πόρτο Κάγιο και έχτισαν εξ αρχής το κάστρο της Κελεφάς” (*Μάνη*, ό.π., σελ.22-23). Το κάστρο της Ζαρνάτας χτίσθηκε το 1670 στα ερείπια του παλαιότερου βυζαντινού, ενώ το 1671 εγκαταστάθηκε εκεί τουρκική φρουρά (ό.π., σελ.32). Ο οικισμός του Οιτύλου είναι χτισμένος στη θέση της αρχαίας ακρόπολης, ενώ στα βυζαντινά χρόνια είχε και ένα φρούριο-κάστρο (ό.π., σελ.38).
46. “Selon les apparences, l’évenement du Siege de Candie reglera leur destinée. Quel sera cet événement, Dieu le sçait”, *Athènes*, σελ.44.
47. *Athènes*, σελ.46-47.
48. Βλ. σχετικά Σπ. Λάμπρου, “Ο εις την Τοσκάναν εξοικισμός των Μανιατών”, *Νέος Ελληνομνήμων* 2(1905), σελ.399-421, Θ. Παπαδόπουλος, “Μανιάτες έποικοι στην Ιταλία τον 17ο αιώνα”, *Λακωνικά Σπουδαί*, Δ' (1979), σελ.396-474 και ΣΤ' (1982), σελ.182-258, Ζ.Ν. Τσιρπανλής, “Οι Μανιάτες της περιοχής της Τοσκάνης και της περιοχής του Τάραντα”, *Λακωνικά Σπουδαί*, Δ' (1979), σελ.105-159.
49. Βλ. Δ. Βαγιακάκος, *Οι Μανιάτες της Κορσικής*, Αθήνα 1970.
50. “Ne croyez pourtant pas que j’veuille donner des couleurs, je fais une Relation, & non pas une Apologie”, *Lacédémone*, σελ. 109.
51. Τίτλοι της εποχής, όπως για παράδειγμα: *Apologie ou les veritables mémoires de Madame la Connestable Maria Mancini*, Leyden 1678, αποδεικνύουν ότι κατά τον 17ο αιώνα στη Γαλλία η Απολογία (Apologie) ταυτίζεται με το ιστορικό και μη Απομνημόνευμα (Mémoires).

Η ΙΔΙΟΤΥΠΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ LA GUILLETIÈRE ΣΤΗ ΜΑΝΗ

52. Οι περιγραφές τοπίων, μη οικισμένων δηλαδή χώρων, είναι ευκολότερο να αποδοθούν ακόμη και από κάποιον που δεν επισκέφθηκε την περιοχή.

53. *Athènes*, σελ.32.

54. "Nous entrâmes dans une longue Cabane auprès de Maina", *Athènes*, σελ.38.

55. Βλ. για παράδειγμα στο *Athènes*, ολόκληρη την περιγραφή της δυτικής ακτής της Χερσονήσου, σελ. 21-29 καθώς και εκείνη της ανατολικής, σελ.48-53 και 56-58.

56. Βλ. ενδεικτικά στο *Athènes*, σελ. 22, 27, 49, 50.

57. Σχετικά με τους πορτολάνους και το περιεχόμενό τους βλ. Άννα Αβραμέα, "Η χαρτογράφηση του Παράλιου χώρου" στο *Ελληνική Εμπορική ναυτιλία (1453-1850)*, Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, 1972, σελ.179.

58. Το ενδιαφέρον για τη μαρτυρία και τα απομνημονεύματα συνδέεται ως ένα βαθμό και με την έκδηλη ανησυχία των Γάλλων ευγενών, μετά την ενδυνάμωση του απολυταρχικού καθεστώτος του Λουδοβίκου του 14ου, ο οποίος τους στερεί το προνόμιο να παίζουν σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη της ιστορίας. Για τα απομνημονεύματα κατά την εποχή του κλασικισμού στη Γαλλία, βλ. René Démoris, *Le roman à la première personne. Du classicisme aux Lumières*, Publications de la Sorbonne, Librairie Armand Colin, Paris 1975 και ειδικότερα το κεφάλαιο "Les mémoires, l'histoire et la nouvelle", σελ. 59-97.

59. Βλ. σχετικά την πολύ ενδιαφέρουσα μελέτη του Jacques Chupeau, "Les récits de voyages aux lisières du roman", *Revue d'Histoire Littéraire de la France*, no. 3-4, mai-août 1977, σελ. 536-553.

60. Σχετικά με την εκδοτική ανάπτυξη και εξέλιξη του περιηγητικού κειμένου κατά τον 17ο αιώνα στη Γαλλία, βλ. Henri-Jean Martin, *Livre, pouvoirs et société à Paris au XVIIe siècle (1598-1701)*, Librairie Droz, Genève, 1969, σελ.206-212 και 850-855.

61. "Account of a Journey through the District of Maina in the Morea", στο: Robert Walpole (ed.), *Memoirs relating to European and Asiatic Turkey*, London 1817 και *The Letters of John B.S. Morritt of Rokeby*, London 1914.

62. Σημαντική ένδειξη αποτελεί άλλωστε και το φανταστικό και αλληγορικό ταξίδι το οποίο, ήδη πριν από τον Montaigne προσφερόταν για τον φιλοσοφικό και πολιτικό στοχασμό.